

“'s Nachts da stond daar al in vier en vlam” Vooropplaatsing zonder inversie in de West-Vlaamse en Frans-Vlaamse dialecten

Chloé Lybaert en Bernard De Clerck

Dat West-Vlaanderen de meest dialectvaste regio is in Vlaanderen, is algemeen bekend. De West-Vlaamse dialecten worden typisch met bepaalde dialectkenmerken geassocieerd: in Over taal had Anne-Sophie Ghyselen (2017) het bijvoorbeeld nog over de g/h-verwarring, zowat het eerste kenmerk waar taalkundige leken aan denken wanneer hen gevraagd wordt om West-Vlaams te typeren. In deze bijdrage willen we het echter over een ander opvallend kenmerk hebben dat in de West-Vlaamse en in de met uitsterven bedreigde Frans-Vlaamse dialecten voorkomt, namelijk vooropplaatsing zonder inversie: het ontbreken van inversie wanneer de eerste zinsplaats ingenomen wordt door een ander zinsdeel dan het subject.

De positie van het subject in het Standaardnederlands en de Frans- en West-Vlaamse dialecten

In het huidige Standaardnederlands staat de persoonsvorm in de mededelende hoofdzin altijd op de tweede zinsplaats: slechts één constituent staat in het voorveld, dat aan dat vervoegde werkwoord voorafgaat (de aanloop, die geen deel uitmaakt van de eigenlijke zin, laten we hier uiteraard buiten beschouwing). Die constituent is doorgaans het subject van de zin (zie voorbeeld (1)), maar soms neemt een andere constituent (zoals het direct object) de positie voor het vervoegde werkwoord in en staat het subject na de persoonsvorm (2), een fenomeen dat we inversie noemen.

(1) Standaardtaal [Hij] *drinkt* graag een glas bier.

(2) Standaardtaal Die jongen *moet* [je] niet te erg vertrouwen.

Deze volgorde, waarbij er slechts één zinsdeel voor de persoonsvorm staat, is een essentieel onderdeel van de grammatica van het Belgische en Nederlandse Standaardnederlands, en wordt ook in de meeste dialecten gevolgd. In het verleden observeerden verschillende dialectologen echter dat in de dialecten van Frans-Vlaanderen en het westen van West-Vlaanderen van dit volgordepatroon afgeweken wordt (zie onder meer Vanacker, 1977). Enkele voorbeelden:

(3) West-Vlaams en 's anderendaags [de bode] *kwam*.
en de dag nadien kwam de bode.

(4) Frans-Vlaams en *ton* van 't boerenhof [we] *zijn* voortgegaan in
't jaar euh in 't jaar dertiene.
en dan hebben we de boerderij verlaten in euh
het jaar 1913.

Ook vandaag komt dit dialectkenmerk nog voor in West- en Frans-Vlaanderen. Het volgende voorbeeld werd

door Haegeman & Greco (te versch.) geattesteerd op de zender *Njam* bij Dominique Persoone, een Brugse tv-chef:

(5) West-Vlaams oam wieder een feestje geven by ons thus [m']
en altijd over.
als we thuis een feestje geven, hebben we altijd restjes.

Interessant aan dit fenomeen is dat dat niet systematisch gebeurt: inversie blijft na een vooropgeplaatst zinsdeel in het Frans- en West-Vlaams soms wel en soms niet achterwege. Ook de volgorde met inversie komt in die gebieden dus voor:

(6) West-Vlaams in een mande van witte wissen *wierd* [da] geplaatst.
in een mand van witte wissen werd dat gelegd.

In de literatuur bestaan er verschillende opvattingen over waar de alternantie tussen constructies met en zonder inversie vandaan komt: is het verschijnsel ontstaan onder invloed van het Frans, gaat het om een Ingveoons verschijnsel (dat dus afstamt van de taal van de Ingveonen, Germaanse stammen die langs de Noordzeekust woonden) of is het een autochtoon Middelnederlands verschijnsel dat in het conservatieve West-Vlaams bewaard is gebleven? Het debat over de oorsprong van dit verschijnsel is nog steeds aan de gang.

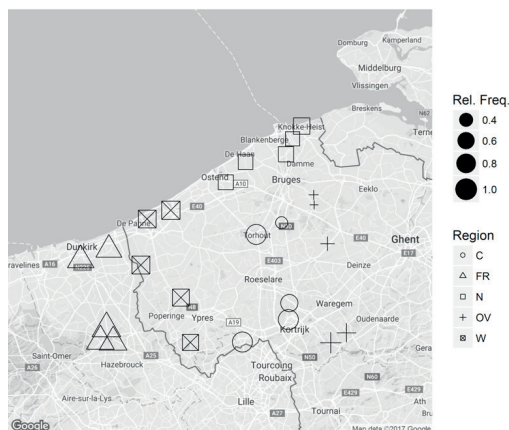
In deze bijdrage gaan we niet verder in op de oorsprong van dit fenomeen, maar staan we vooral stil bij de regionale verspreiding ervan en besteden we aandacht aan een van de door ons bestudeerde factoren die een invloed hebben op inversie, namelijk de vorm van het subject. Daarvoor hebben we op basis van een vrij uitgebreide corpusanalyse de woordvolgorde bestudeerd in dialectopnames verzameld door de Universiteit Gent in de jaren 1960-1970 bij honkvaste dialectsprekers van ouder dan 60 uit Frans- en West-Vlaanderen (zie www.dialectloket.be). Aan de hand van een corpus van 16.4 uur gesproken taal, werd het taalgebruik van 39 sprekers uit de volgende 25 dorpen onder de loep genomen:

- Noordelijk West-Vlaanderen (N): Knokke, Vlissegem, Ramskapelle, Dudzele en Zandvoorde
- Westelijk West-Vlaanderen (W): Koksijde, Nieuwpoort, Leisele, Woesten en Kemmel
- Continentaal West-Vlaanderen (C): Ruddervoorde, Torhout, Lendeledede, Heule en Wervik
- Overgangszone tussen West- en Oost-Vlaanderen (OV): Oedelem, Beernem, Ruiselede, Tiegem en Heestert
- Frans-Vlaanderen (FR): Uxem, Capelle-la-Grande, Hardifort, Bavinchove en St-Marie-Kappel.

Van alle dialectopnames zijn transcripties beschikbaar. Voorbeeldzinnen (3) tot en met (17) komen allemaal uit het corpus; de transcripties werden letterlijk overgenomen. In de voorbeeldzinnen staat het subject telkens tussen vierkante haken, de persoonsvorm cursief en het vooropgeplaatste zinsdeel is onderlijnd.

Vooropplaatsing zonder inversie: regionale verspreiding

Van de 1413 zinnen waarin inversie kon voorkomen, vertonen 560 zinnen inversie (40%) en 853 zinnen (60%) geen inversie. Dat betekent dat de volgorde *zonder* inversie over het algemeen vaker voorkomt in de bestudeerde gebieden, dan de volgorde *met* inversie. Er is wel sprake van regionale variatie binnen het gebied, zoals figuur 1 ook aantoont.

Figuur 1: de relatieve frequentie van de volgorde zonder inversie per gemeente (© Ludovic De Cuypere)

Wat opvalt, is dat het fenomeen ruimer verspreid is dan aanvankelijk werd gedacht. Niet alleen vinden we inversie in verwachte gebieden, namelijk Frans-Vlaanderen (91%) en westelijk West-Vlaanderen (65%), maar ook en zelfs meer in continentaal West-Vlaanderen (71%) en in mindere mate in noordelijk West-Vlaanderen (49%) en in de overgangszone (32%).

Dat de volgorde zonder inversie vaker voorkomt in continentaal West-Vlaanderen dan in westelijk West-Vlaanderen is verrassend.

Een mogelijke verklaring hiervoor is contact met het Frans: niet alleen liggen sommige dorpen van de continentale regio dicht bij de taalgrens (bijvoorbeeld Wervik), maar ook in Vlaanderen was het Frans lang een prestigieuze taal. De regio rond Kortrijk kende een bloeiende textielindustrie, die doorgaans in de handen was van de francofone bourgeoisie. Op die manier konden verschillende lagen van de maatschappij in contact komen met het Frans, wat tot transfer van dit kenmerk in de Nederlandse dialecten geleid kan hebben. Het zou in ieder geval de moeite lonen om ook in het Oost-Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialectgebied te onderzoeken of de volgorde zonder inversie daar voorkomt, en of dat vaker het geval is aan de taalgrens en in gebieden waar een sterke aanwezigheid was van een Franstalige elite.

Hoewel uit Figuur 1 duidelijk blijkt dat inwoners van het noordoosten van West-Vlaanderen de inversieregel het vaakst toepassen in hun dialect, is het opvallend dat inversie in de overgangszone toch nog in 32% van de gevallen ontbreekt. Dat wijst erop dat dit fenomeen wellicht ook in (delen van) het Oost-Vlaamse dialectgebied voorkomt, en misschien zelfs nog verder naar het binnenland. Ook hier kan verder onderzoek duidelijkheid brengen.

Vooropplaatsing zonder inversie en de vorm van het subject

In onze studie hebben we aangetoond dat verschillende factoren een invloed hebben op inversie in de Frans- en West-Vlaamse dialecten: de aan- of afwezigheid van een pauze na het vooropgeplaatste zinsdeel, de vorm en functie van het vooropgeplaatste zinsdeel en de vorm van het subject zijn factoren die de aan- of afwezigheid van inversie beïnvloeden (zie De Clerck et al., te versch.). In dit stuk staan we stil bij die laatste factor, namelijk de vorm van het subject.

In ons corpus hebben we een onderscheid gemaakt tussen nominale constituenten (7), sterke pronomina (8), zwakke pronomina (9), clitische pronomina (10), 'dat' (11) en 'er' (12) als subject:

(7) West-Vlaams	en <u>na mijnen dood</u> [koning Albert] <i>ligt</i> naast me.
	en na mijn dood ligt koning Albert naast me.
(8) West-Vlaams	<u>over tijd</u> [gieder] <i>weunige</i> daar ook he.
	toen woonden jullie daar ook he.
(9) West-Vlaams	<u>nateurlijk</u> [ge] <i>zoe</i> moeten zegn.
	natuurlijk zou je moeten zeggen.
(10) West-Vlaams	's <u>nuchtens</u> ['k] <i>moste</i> na mijn werk.
	's morgens moest ik naar mijn werk.
(11) West-Vlaams	en <u>onder de krane</u> <i>wierd</i> [er] daar een tele gezet.
	en onder de kraan werd er daar een kom gezet.
(12) West-Vlaams	<u>in zeventiene</u> [da] <i>was</i> hier al geëvacueerd.
	in 1917 was alles hier geëvacueerd.

Logistische regressieanalyse toonde aan dat er een significant verband is tussen de vorm van het subject en de aan- of afwezigheid van inversie. Op basis van voorgaand onderzoek hadden we

verwacht dat de volgorde zonder inversie het meest zou voorkomen bij pronominale subjecten, en dan vooral bij zwakke en clitische pronomina, omdat hun syntactische gewicht kleiner is en omdat clitische subjecten als het ware vastkleven aan het woord dat erop volgt. Dat bleek echter slechts deels te kloppen: de afwezigheid van inversie wordt inderdaad vooral geassocieerd met clitische subjecten (75%) en zwakke pronomina (61%), maar tegelijk zien we dat die volgorde ook met het subject 'dat' (61%) en nominale subjecten (60%) vaak voorkomt. Non-inversie kwam minder voor bij sterke pronomina (45%) en vooral bij het subject 'er' (36%).

Dat bij nominale subjecten inversie zo vaak achterwege blijft, is verrassend, maar zou te maken kunnen hebben met de narratieve structuur van een tekst en met het discursieve effect dat in narratieve contexten vaak beoogd wordt.

Volgens Haegeman en Greco (te verschijnen) wordt non-inversie vaak gebruikt als framesetter in narratieve contexten. De eerste constituent vormt dan het interpretatiekader voor wat erop volgt. Vaak drukt die eerste constituent een contrast, nadruk of een temporele of ruimtelijke afbakening uit. In (13) zien we bijvoorbeeld een contrast tussen wat gebeurt in twee verschillende tijdskadens en in (14) introduceert ommenekeer een nieuw interpretatiekader met een onverwachte wending.

(13) Frans-Vlaams 's nuchtens amme deuregoengen [ze] waren nog nie ip, 's avonds amme thuiskwamen [ze] waren al te bedde. toen we 's morgens weggingen, waren ze nog niet wakker en toen we 's avonds vertrokken, sliepen ze al.

(14) West-Vlaams en ommenekeer [hij] et nu zelve een nieuw zwijnekot gezet. en plots heeft hij nu zelf een varkensstal gezet.

Datzelfde narratieve effect zou ook kunnen verklaren waarom het subject *dat* vaak voorkomt zonder inversie. In meer dan een kwart van de *dat*-zinnen zonder inversie zien we een contrastieve setting met tijdsmarkeerders (bijvoorbeeld *toen*, *nu* of *maar*), zoals in (15):

(15) West-Vlaams ewel vroeger jaren [da] was azo ma nu [dat] en telt nu nie meer. ewel, vroeger was dat zo, maar nu telt dat niet meer.

Tegelijk zien we echter dat narratief effect niet alle volgordes zonder inversie kan verklaren: in (16) bevat de volgorde zonder inversie een feitelijke beschrijving van een routineuze handeling waarin niet meteen een retorisch effect wordt nagestreefd.

(16) West-Vlaams en 't enden de weke [de vader] brochtte zijn pree binnen. en op het einde van de week bracht vader zijn loon mee.

Bovendien treffen we het bijwoord *omnenekeer* uit voorbeeld (14) in ons corpus ook aan in zinnen zonder inversie, zoals in (17).

(17) West-Vlaams ommenekeer kwamen [d'r] soldaten buiten. plots kwamen er soldaten buiten.

Het lijkt er dus op dat non-inversie weliswaar voor extra discursieve effecten kan zorgen, maar de aan- of afwezigheid ervan kan niet ten volle door die narratieve effecten verklaard worden. De impact van narratief effect op inversie is dus een variabele die slechts een gedeeltelijk antwoord biedt en verder onderzoek vraagt.

Conclusie

Vooropplaatsing zonder inversie vormt een interessant dialect kenmerk dat nog niet al zijn geheimen heeft prijsgegeven. Ten eerste bracht deze studie aan het licht dat het fenomeen veel ruimer verspreid is dan aanvankelijk gedacht, en dat het eventueel zelfs in regio's buiten West- en Frans-Vlaanderen waar te nemen valt. Ten tweede vallen de geattesteerde variatiepatronen in de alternantie niet altijd even makkelijk te verklaren. Naast puur vormelijke kenmerken, zoals de vorm van het subject, blijken ook narratieve aspecten een rol te spelen. En ook dat is niet het volledige plaatje. Meer onderzoek naar de verdere interactie tussen vormelijke kenmerken en narratieve componenten en/of informatiestructuur kan duidelijkheid brengen. *En up e zekern dag me goan 't mesjchien ol wetn.*

Literatuur

De Clerck, Bernard, Lybaert, Chloé, Saelens, Jorien en Ludovic De Cuypere (te versch.), 'A corpus-based analysis of V2 variation in West Flemish and French Flemish dialects'. In: *Journal of Germanic Linguistics* (te verschijnen).

Ghyselen, Anne-Sophie (2017), 'West-Vlamingen en het muggengeheugen: feiten en fictie'. In: *Over taal*, 56-1, blz. 6-8.

Vanacker, Valeer-Frits (1977), 'Syntactische overeenkomsten tussen Frans-Vlaamse en Westvlaamse dialecten'. In: *De Franse Nederlanden. Les Pays-Bas Français* 1977, blz. 206-216.

Haegeman, Liliane en Ciro Greco (te verschijnen), 'West Flemish V3 and the interaction of syntax and discourse'. In: *Journal of Comparative Germanic Linguistics*.

Chloé Lybaert en Bernard De Clerck zijn verbonden aan de vakgroep Vertalen, Tolken en Communicatie van de Universiteit Gent. Chloé Lybaert is doctor-assistent in de afdeling Nederlands en Bernard De Clerck is docent in de afdeling Engels.

e-mail: chloe.lybaert@ugent.be, bernard.declerck@ugent.be